

אשכולות

הצילון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת יתרו
גליון 489 | כ' בשבט תשע"ט
(שנה שלוש-עשרה)
כניסת שבת 16:45
צאת שבת 17:48
סוּזֶק"ש מג"א 08:35

ושמרתם את בריתי - והייתם לי סגולה

העורך

בפרשיות השבוע אנו קוראים על מהלך גאולתם של ישראל מחשכת מצרים, והמטרה היא "תעבדון את הא-להים על ההר הזה". בפרשתנו נכנסים בני ישראל תחת כנפי השכינה ובאים בברית עם הקב"ה במעמד הר סיני ובמעמד כריתת הברית המתואר בסוף פרשת משפטים.

הקב"ה מעביר למשה רבינו דברים כדי שימסור אותם לעם ישראל: "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים... ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ..." בכמה מדרשי חז"ל מובאת מחלוקת תנאים בנוגע ל"ברית" האמורה כאן: יש אומרים זו ברית שבת, ויש אומרים זו ברית מילה ועבודה-זרה. רמז לשיטה השניה ניתן למצוא בדברי בעל הטורים שהביא בשם מכילתא: "והייתם לי סגולה מכל העמים" סופי תיבות מילה [וכן: "והייתם לי סגולה מכל". וגם: "סגולה מכל העמים כ"י]. אמנם צ"ב במחלוקתם, בביאור דרשותיהם מהמילה "בריתי" לברית השבת או לברית המילה ועבודה-זרה.

ועוד מובא במדרש (מדרש אגדה בראשית יז; תנחומא לך לך, כ ויוד): "שאל אגריפס המלך את ר' אליעזר הגדול: אם חביבה מילה לפני הקב"ה, למה לא כתובה במתן תורה עם עשרת הדברות? הרי הזהיר על ע"ז ועל שבועת השם וכו' (ומפרט את כל עשרת הדיברות) ועל המילה לא הזהיר. אמר לו ר' אליעזר, אתה אמרת לי שאתה יודע לקרות את התורה, והרי אין אתה יודע, אמרו לו טול והסתכל שעד שלא נתן הקב"ה את התורה נתן להם את המילה, ומניין? שנאמר בחדש השלישי וגו'... ושמרתם את בריתי זו ברית מילה". ומבואר, שברית המילה בעצם ניתנה אף היא בהר סיני, אלא שלא נכללה בעשרת הדיברות אלא מהווה הכנה למתן תורה, ויש לבאר מהו עניינה המיוחד, שלא יכלו ישראל לקבל את התורה מבלי להתחייב בברית המילה תחילה, כפי ששמעו מדברי ר"א "שעד שלא נתן הקב"ה את התורה נתן להם את המילה".

ונראה לפרש ע"פ מה שכתב בספר שם משמואל (שבועות, תר"ע) בשם אביו בעל האבני נזר, שאמר לבאר מחלוקת האמוראים (ברכות סא ע"א): רב אמר יצה"ר דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב, שנאמר "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח" (ובהמשך נאמר "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו"), ושמואל אמר יצה"ר כמין חטה, שנאמר "לפתח חטאת רובץ" (חטאת לשון חטה, רש"י שם). ופירש האבני"ז ששני הדברים אמת, אלא שכל אמורא הדגיש פן אחר שלדעתו הוא עיקר מטרתו ותכלית המלחמה ביצר. דעת רב שהוא דומה לזבוב, שדרכו לעמוד במקומות מאוסים ומטונפים, היינו שהיצה"ר מושך לדברים חומריים ופחיתים. ושמואל סבר שדומה לחטה הרומזת לדעת, כמ"ש שאין התינוק יודע לדבר עד שטועם טעם דגן (וי"א שעץ הדעת חטה היה) - כך היצה"ר מושך את האדם לילך אחר דעתו ושלא יבטל רצונו מפני רצונו של מקום.

ולפ"ז מפרש שם את ענין גאולת מצרים, שנגאלו בשני התחומים הנ"ל - מן החומריות והטומאה, כמ"ש שמצרים היא "ערות הארץ", ו"אשר בשר חמורים בשרם", וזו הגאולה דפסח ביציאת מצרים, ולכן מקריבים מנחת העומר שהיא משעורים, מאכל בהמה. ואילו במתן תורה נגאלו גאולת הדעת, ושעבדו מוחם ורצונם לעבודת ה' ע"י קבלת התורה ומלכותו ברצון. ולכן מביאים שתי הלחם בחג השבועות שהם מן החטים הרומזות לדעת וכנ"ל.

ועפ"ז יש לבאר את מחלוקת התנאים בפירוש הפסוק "ושמרתם את בריתי" - שיש שתי בריתות: ברית המילה וע"ז באה לבטל כח היצה"ר מן המיאוס, שהערלה מאוסה לפני המקום (עי' נדרים לא ע"ב), והע"ז משוקצת כגלל (עי' רש"י דברים כט, טו עה"פ ותראו את שקוציהם וכו'). וברית השבת באה לבטל דעתו הפרטית של האדם, שהרי עניינה ביטול מלאכת מחשבת ושתיה כל מלאכתו עשויה, ויפנה דעתו לקרבת ודעת א-להים.

ועוד יש להוסיף, שהרי ביצ"מ נאמר להם "משכו וקחו לכם צאן", ואחז"ל "משכו ידיכם מע"ז", וזהו קרבן פסח שבא כנגד עבודה זרה, שלקחו לקרבן את אלהי מצרים. וע"י שני אלו - דם פסח ודם מילה - גאלו עצמם מטומאת הנפש הבהמית ומהשעבוד הגשמי. [וזהו ענין פרישה והגבלה - פרישה מהגשמיות והגבלה מקירוב דעת יתר על המידה, שלא יערב מחשבותיו ודעתו אלא יבטלם מפני דעת המקום].

ומעתה נראה לפרש, שזוהי תשובתו של ר"א הגדול לאגריפס המלך "אתה אמרת לי שאתה יודע לקרות את התורה" - אבל אינך יודע לקרוא "בין השורות", ולהבין שמוכרחים היו ישראל לקבל על עצמם את ברית המילה קודם מתן תורה, כדי לסלק מעליהם כל זוהמא וטומאה שהיו שקועים בה במצרים, ובכך היה חותם וגילוי מילתא על השחרור והחירות מהצד הגשמי של היצר הרע, ועתה זכאים הם לקבל את התורה ולשעבד מוחם ורצונם לרצונו יתברך.

לפי סוג

לרה"י הרב סרף

לרגל הולדת הנכד

לרב אברהם ריבלין

לרגל הולדת הנכד

ולרגל ארוסי הנכד

לרב אריה שטרן

לרגל הולדת הנכד

לר' איתאל סופר

לרגל הולדת הבן

לעידו קרואני

לרגל נישואיו

קוד באתר: 8416

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתאל סופר

שלמה שינובר, יצחק שיבני

השאלה*

איתא בגמרא (כתובות פג ע"א): אדם שכתב לאשה בעודנה ארוסה 'דין ודברים אין לי בנכסייך' - אינו אוכל פירות אף בחייה, כדברי רבא הסובר שנחלה הבאה לו ממקום אחר ומתנה עליה שלא יירשנה - תנאו קיים. מדייק הקצות, שכל מה שמועיל שם להסתלק מירושה זו ע"י כתיבה בלבד היינו רק טרם שנכנסה ירושה זו לחלקו. אבל לאחר מכן אינו יכול לסלק עצמו בכתיבה בלבד ללא דיבור מפורש, וא"כ במחילה שכבר הדבר משועבד לו, הרי שאינו יכול למחול ע"י מחשבה בעלמא, אלא עליו לומר בפירוש כפי שמצאנו בדין ירושה שכבר נכנסה לרשותו.

הבנת הקצות היא שיש חילוק בין 'סילוק' להקנאה, סילוק היינו שעוד קודם נכנס החפץ לרשותו יכול הוא למאן ולסלקו מעליו. מה שאין כן אם כבר נכנס החפץ לרשותו, שאינו יכול לסלקו מעליו אלא ע"י הקנאה לאחר או להפקר. ולכן מחשבה בעלמא לא מספקת.

הנתיבות כתב דאשתמיטתיה להקצה"ח דברי הרשב"א (קידושין שם) שהקשה כיצד ניתן לומר שדברים שבלב אין להם משמעות הלכתית, הרי תרומה ניתנת במחשבה, דהיינו שאדם יכול להפריש תרומה בעצם מחשבתו שחושב תרומה זו תהא נתונה בצפון ומועילים הדברים. ותירץ:

אבל כל שהדברים שבלבו אינן מבטלין מעשיו אלא מקיימין כנזיר שאמר בלבי ה' להיות כזה שהי' עובר, או מחשב בתרומה שאין דברי לבו מבטלין שום דבר, הוו דברים, ואין זה בכלל דברי רבא כלל.

היינו, שלעולם דברים שבלב יש להם חשיבות, אלא שאין בכוח מחשבה להוציא מדיבור וממעשה **סותר** את המחשבה, אך כאשר אין סתירה בין המחשבה לדבר האחר המחשבה מועילה. לכן אדם שרוצה לבטל את הקניין על סמך דעתו אינו יכול משום שמכיוון שיש סתירה בין מעשה הקניין למחשבתו, אזי שיש כאן חסרון של דברים שבלב. ולפי זה אומר הנתיבות שצודק הש"ך שאין במקרה דנן משום חסרון של דברים שבלב הואיל ואין המחשבה סותרת שום דבר אחר.

בעל שער משפט (סי' צה, סק"א) הקשה מהי קושייתו של הרשב"א הרי מחשבה מועילה גם בתרומה וגם בקדשים כידוע, והוו שני כתובין הבאין כאחד שאינם מלמדים. וא"כ שאלתו אינה מתחלת, משום שכל מה שניתן במחשבה להפריש תרומה ולתת שם לבהמה לעשותה קודש, אין זה דין השווה לכל התורה, אלא הלכה מיוחדת שנאמרה רק במקומות הללו, וכלל בידנו ששני כתובין אינם מלמדים לכל התורה כולה. וכתב שיש להסביר את שאלת הרשב"א באופן אחר, וראשית עלינו לברר מה מחשבת הלב באה לגלות. ניתן לפרש בשני פנים:

- ניתן לפרש, שאין החיסרון של דברים שבלב לעניין החלת הדבר, אלא שהחיסרון הוא בגילוי הדעת שאיננו מבורר לעולם.
- אך ניתן לומר, שיש דברים שצריך להחיל עליהם דבר ע"י דיבור ופירוש, וזה אין בכוחה של מחשבה לעשות, משום שצריך אמירת דברים בחיתוך שפתיים.

וכך ביאר את שאלת הרשב"א: ודאי הוא שיש כאן שני כתובין הבאין כאחד. אלא שהשאלה היא מהו הלימוד המיוחד לתרומה וקדשים? ישנם שני לימודים: א. לימוד שיש בכוח המחשבה לגלות את רצונו. ב. הלימוד המיוחד לתרומה וקדשים הוא שיש בכוח המחשבה גם להחיל שם תרומה וקדשים אף במחשבה. ולימוד האחרון איננו שווה לכל התורה כולה אלא רק לעניין תרומה וקדשים. ומעתה יודע, שתשובת היא שמחשבה יכולה לפרש כוונתו במקום שאין דיבור העומד מנגד, אך גם לרשב"א אין ראייה כלל שמחשבה מועילה להחיל דבר ללא דיבור מפורש. ומעתה אין כל סמך וסעד משיטת הרשב"א.

ולתירוץ שיטת מהרש"ל ניישב: ישנה מחלוקת בין הראשונים האם מחילה היא מעשה הקנאה, דהיינו שהמוחל עליו להקנות את החפץ

בבית ראובן נפל החשמל ביום שישי העמוס. התברר לו שזוהי תקלה במערכת החשמל הביתית שלו ולא תקלה ציבורית, ולכן רצה להזמין חשמלאי לביתו. אלא שמיד נזכר בשמעון בן-דודו שהוא חשמלאי מוסמך. כמובן, שמעון עזב את כל עסקיו ותיקן את התקלה. ראובן חשב שבתור קרוב משפחה יעשה עמו טובה בחינם, ובאמת לשמעון 'לא היה לב' לדרוש כסף ולא סיכמו השניים על מחיר. אלא שבשוב שמעון לביתו אמרה לו אשתו: הואיל ועזבת את ההכנות לשבת בשעת העומס, היית אמור לקבל לפחות סכום סמלי. שמעון קיבל את טענת אשתו, ושב אל ראובן לדרוש ממנו משכורת חלף עבודתו.

נשאלת השאלה: לאחר שהסכים שמעון בלבו שלא לקבל משכורת על עבודתו - האם יכול הוא לשנות את דעתו ולדרוש אותה.

א. דברים שבלב אינם דברים

דין פסוק הוא בשו"ע¹ (חו"מ סט"א): "המגביה מציאה לחברו, אע"פ שלא אמר לו כלום זכה בה", משום שזכין לאדם שלא בפניו. נחלקו האחרונים האם הדבר מותנה באמירת פיו של המגביה בשעת ההגבהה, או שדי בכונת הלב.

הסמ"ע (שם סק"א) כתב והוא שיאמר בשעת ההגבהה בפיו: "הריני מגביה מציאה זו לפלוני" וכו', אך אם חשב בליבו יכול לחזור בו. הש"ך (שם סק"א) חלק עליו, וכתב דאפילו אם לא אמר כלום, אלא עצם זה שהוא מודה שכך הייתה כוונתו, הרי שאינו יכול להתחרט. וכתב שדברי הסמ"ע חידוש הם, ואינם מוזכרים בראשונים.

הרב בעל קצות החושן כתב (שם סק"א) שנראים דברי הסמ"ע עפ"י הגמרא (קידושין מט) וז"ל:

ההוא גברא דזבין לנכסיה אדעתא למיסק לארץ ישראל, ובעידנא דזבין לא אמר ולא מידי; אמר רבא: הוי דברים שבלב, ודברים שבלב אינם דברים.

דהיינו שאין משמעות למחשבות הלב ליצור דינים משפטיים.

ב. מחילה בלב

בכל התורה כולה דינא הוא שמקבל מתנה עליו לעשות קניין, מה שאין כן במלוה הואיל ולהוצאה ניתנה, המעות אינם בעין ואין הלווה חייב להחזיר את אותם מעות, אלא אפילו מעות אחרות ושיעבוד חוב ההלוואה הוא זה שרובץ עליו.

מהרש"ל (בביאורו לסמ"ג עשין מ"ח) הוכיח שמחילה בלב הויא מחילה מהגמ' (כתובות קד) אלמנה שנמצאת בבית אביה ושהתה כ"ה שנה ולא תבעה כתובתה - שוב אינה יכולה לתבוע אותה. הואיל ושתקה הוי אומדנא דמוכח שמחלה על כתובתה. והקשה מהרש"ל, היאך תועיל מחילתה הרי היא מחילה בלב, ודברים שבלב אינם דברים? אלא על כרחינו שמחילה בלב הוי מחילה.

אך אומר הקצות הקצות (סי' יב, א) דלא דמי, משום שטעמא דמילתא הוא שמחשבה בלב אינה מועילה הואיל ומחשבתו לא התגלתה לעולם, אלא נותרה בתוך חדרי ליבו, והרי שאנו מניין לנו מה הולך בתוך חדרי מצפוניו. אך מחשבה שהיא בליבו ובלב כל אדם, אין כאן משום דברים שבלב, משום שיש אומדנא דמוכח מהי כוונתו שהרי כך היא מחשבת ההמון (כ"כ המרדכי כתובות סי' רנ"ד). ולכן אותה אלמנה ששהתה כ"ה שנה בלא כתובתה ולא גבתה אותה אומדנא דמוכח לעיני כל שמחלה עליה, ואין משם ראייה.

* השיעור נכתב ע"י אחד התלמידים, ע"פ הבנתו ובאחריותו.
¹ ומקור הדברים בגמ' (ב"מ ח).

לרכוש אחר. או שהיא רק בגדר של סילוק זכותו של המוחל מהחפץ אך אין כאן שום מעשה הקנאה. הקצות הבין שמחילה היא מעשה הקנאה המצריך החלה ודיבור ולכן היטיב להקשות שאין ראיה מהגמ' בכתובת ששם הדיון הוא סובב אחר סילוק, מה שאין כן מחילה שהיא מעשה הקנאה. אך מהרש"ל יטען, שמחילה איננה מעשה הקנאה כ"א הסרת זכות הממון ממנו, ובדבר שכזה אין צורך בהחלת דברים בפה כ"א בגלוי דעתא וכשיטת הרשב"א, ומה יפו דבריו להוכיח מהגמ' בכתובות, משום שאין הבדל בין מחילה לסילוק.

ובשיטת הקצות, הן אמת שהרשב"א אינו עומד בשיטתו, אך מסביר הדברי יחזקאל, שדברי הרשב"א אינם שגורים בפי כל. משום שיש בגמרא (פסחים ו ע"ב) שניתן לבטל את החמץ בלב, והקשה הר"ן (בריית המכילתא שם) כיצד ניתן לבטל חמץ בלב הרי יש כאן חסרון של דברים שבלב. ותיירץ, שחמץ משעה שישית הפוך להיות איסור הנאה ואינו ברשותו של האדם, שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו ואלו הן חמץ משעה שישית וכו'. אומר הר"ן, דבאמת החמץ אינו ברשות האדם, וביטול החמץ אינו כמו הפקר, משום שיש כאן דבר שאינו ברשות האדם, והתורה לא תכנס רכוש לאדם שאינו חפץ בו,

וגילוי דעתא מהני. דהיינו שיש חילוק בין סילוק להקנאה. ומוכח מהר"ן שדברים שבלב אינם דברים אף שאין בכך סתירה לדבר אחר, ודלא כהרשב"א. ומה שמועיל הדבר בתרומה - משום שהיא גזירת הכתוב (שבועות כו) מהיקשא בין תרומה לקדשים, "כל נדיב לב עולות", ושני כתובים הבאים כאחד ואינם מלמדים. ולגבי צדקה שחשב אדם לתת בליבו, מחלוקת היא בין הרא"ש לר"ת האם דינה כקדשים (עי' טוש"ע י"ד רנח. יג; חו"מ ריב, ח).

ג. למעשה

מעתה נשוב אל הראשונות: החשמלאי חשב בליבו בתחילה לעשות טובה לראובן, ולאחר זמן התחרט ושב לגבות כספו. לפי הסמ"ע והקצות - מה שחשב בליבו שיעשה בחינם הוו דברים שבלב ואינם דברים, וכיוון שדרך כל חשמלאי לתבוע תשלומין על ראובן לשלם לו את מיטב כספו. אך לש"ך ולנתיבות - אינו יכול לתבוע הואיל ויש סתירה עם מעשה הקניין. ויש כאן חסרון של דברים שבלב.

וכיוון שהדבר תלוי באשלי רברבי, דינא הוא שהמוציא מחברו עליו הראיה, ומן הראוי שיעשו פשרה ביניהם.

ברכת נרות שבת

ידידה לוי (ב')

לפני שבועיים (גיליון פרשת בא, מס' 487) נכתב בעלון מאמר ע"י הבה"ח ניב שמואל הי"ו, בדין הדלקת נרות שבת - האם צריך להדליק את הנרות קודם הברכה או לברך ואח"כ להדליק. וראיתי לנכון להוסיף ולהעיר על דברי הכותב במספר דברים.

ראשית, נציג את מחלוקת הגאונים והראשונים בנושא.

הנה הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שבת הלכה א') כתב שהאשה תברך על הדלקת נרות שבת ואז תדליק נרות כדי שיהיה עובר לעשייתן ולא אכחד שהרבה ראשונים כתבו כוותיה וביניהם: רב עמרם גאון, הארוחות חיים בשם רבנו תם, הכל בו, שבולי הלקט ועוד הרבה ראשונים ושורש טענתם היא שצריך שתהיה הברכה עובר לעשייתן ואין האשה מקבלת שבת בברכת הדלקת הנרות.

אבל מצינו בשו"ת מהר"י וייל שכתב בשם מקצת נשים שמדליקות ומשימות ידיהן כנגד הנרות בשעת הברכה ואז מסירות אותן ונהנות מאור הנרות וכך מיקרי עובר לעשייתן וכן כתב ר"י הזקן מבעלי התוס'.

ובביאור דעתם, בה"ג (הלכות תנוכה) סובר שהאשה מקבלת בברכת הדלקת הנרות שבת וכן פסק האור זרוע, והכל בו בשם רבנו פרץ, וכן כתב הסמ"ג, וכן הובא בתשובת הגאונים (שערי תשובה סימן צ"א).

ואם כן, אשה שתברך כבר קיבלה שבת, ואיך תדליק נרות אחרי הברכה?

ובשולחן ערוך (סימן רסג סעיף ה) כתב בזה הלשון: "כשידליק יברך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם להדליק נר של שבת", ודעת מר"ן אינה ברורה כל כך בנידון דידן שמבואר מכמה פוסקים שמר"ן סובר כמהר"י וייל שכן כתב בדעתו בשו"ת שואל ונשאל, וכמו שהזכיר הכותב במאמרו, וכן משמע מכף החיים. וגם בספר מגן אבות מביא ששמע מהגר"צ אבא שאול שאמר לו שדעת מרן אינה ברורה (ואם היה לי מקום הייתי מאריך בזה אך מה שהלב חושק וכו').

והרמ"א (שם) כתב בהגה בזה הלשון: "יש מי שאומר שמברכין קודם הדלקה ויש מי שאומר שמברכין אחר הדלקה וכדי שיהא עובר לעשייתו... וכן המנהג", ומפורש בדבריו שפסק כמהר"י וייל.

ובאמת שכוותיה פסקו רבים וטובים מפוסקי הספרדים והעידו שכן מנהג קהילות הספרדים כמעט בכל מקום (מלבד יהדות תימן שנמשכה בזה אחר הרמב"ם). והם: החיד"א במחזיק ברכה (רסג ס"ק ד), החסד לאלפים (שם ס"ק ו') שכתב שכן נוהגים, המעשה רוקח (פ"ה מהלכות

עיוני הלכה

שבת הלכה א') שהביא את הכנסת הגדולה שסובר כן, רבי חיים פלאגי בספר חיים לראש (דיני הטבת נרות אות ג'), ורבי אברהם פלאגי (אברהם אזכור מערכת ש' אות ט"ז), רבי אברהם חמוי מארם צובא (בית הבחירה, דיני הדלקת הנר דיו"ט, אות ט') שמבואר מדבריו שכן מנהג מקומו, ובספר גדולות אלישע (רסג אות יז) לרבי אלישע דנגור מבגדאד שכתב שמי שנהג כרמ"א בזה ימשיך במנהגו, והבן איש חי (ש"ב פרשת נח אות ה') שכתב שיש גם טעם ע"פ הסוד לענין זה, הרב אליהו מני בתשובה כתב יד, הכף החיים (רסג ס"ק לד), הראשון לציון הרב מרדכי אליהו, הגר"ש משאש (שמש ומגן חלק ב' סימן עב אות א'), רבי רפאל ברוך טולדאנו בקיצור שולחן ערוך (סימן רמה אות כז), רבי ברוך אברהם טולדאנו בספר רינה ותפילה (סימן רסג), שו"ת מקווה המים (חלק ה עמוד לב), הרב חיים דוד הלוי במקור חיים, שו"ת שואל ונשאל שכן מנהג ג'רבא, רבי משה זקן מאזוז בספר שפתי צדיק (דף כג ע"ב), ספר עלי הדס (פרק ו אות ד) שכן מנהג תוניס, הרב רפאל כדיר צבאן בספר נפש חיה (מערכת ג' אות כ'). הרב מאיר מאזוז שליט"א באור תורה (טבת תשנ"ב עמוד רמח בהערה) כתב, שמה שנהגו לעשות כן "אינו שיבוש ולא טעות ולא נכשלו בברכה לבטלה ח"ו ויש להן על מה שיסמוכו". [כבר הערתי בשולי מאמרו של הכותב לפני שבועיים (הערה 3) שהגר"מ מאזוז כתב, שבא"י יש לשנות המנהג ולברך קודם ההדלקה, יעויין שם. העורך.]¹

ובמנוחת שלום כתב עדות מהרב עזרא עטייה שאמר בזה הלשון: "כבר נהגו בכל ארצותינו ארם צובא במצרים בדמשק וכל המזרח והמערב להדליק הנרות ואחר כך לברך, ואין לשנות המנהג". ובספר זכות יצחק כתב: "ומעיד אני על שמיים וארץ ששאלתי בזמנו את פי מורי ורבי הגאון האמיתי שר התורה רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל איך להורות לשואלים אם לברך קודם הדלקת נר שבת או להדליק ואחר כך לברך ובתחילה השיבני 'איך שעשתה בשבת שעברה תעשה בשבת הזאת', ודחקתי

¹ כאן המקום להעיר, אחר המחילה, שאיני רואה טעם וריח בהעתקת מקורות שאין בכך תוספת סברא חדשה לנושא הנידון. לענ"ד, הקורא הממוצע לא יפתח את המקורות, ולכן לא יטרח אף לקרוא את שמות הספרים, אלא יגש הלאה לקרוא את הדברים שיש בהם תוכן (כמו הספיקות שהציג הכותב בהמשך, והם בעצם עיקר המאמר). גם מי שירצה לעיין בספרים, הלא אפשר לצייין לספר אחד שמביא הכל [כי להשערתי גם 'מלאכת ליקוט' אין כאן, אלא העתקה גרידא]. ודבר שפתיים אך למחסור, שהרי כנגד כל הגדולים שהובאו למעלה יש רבים וטובים לאידך גיסא, ומה יתנו לך ומה יוסיפו לך שמות ספרים הרבה אין קץ? די לצייין את הגישות בפוסקים ואת טעמיהן ונימוקיהן. אפשר להוסיף כמה מקורות עיקריים, ומשם בארה [כפי שאכן נהג כותב המאמר לפני שבועיים, שסידר השיטות והסברות]. ודי בזה למיכן, ואשרי המדבר על און שומעת. העורך.

- ג. ואף אם לא תאמר כך, שמא הלכה כמהר"י וייל ורמ"א שסוברים שפרישת הידיים והסרתם לבסוף נחשב כעובר לעשייתן.
- ד. ועוד, שמא הלכה כפרי חדש ודעימיה שסוברים שאפשר לברך אחר עשית המצווה בתוך כדי דיבור.
- ה. ועוד, דילמא כהמגן אברהם ואליה רבה שסבר שכל עוד הנרות דולקים ניתן לברך.

ולכן אם כל הספקות הנ"ל נראה שאפשר לברך בלא פקפוק, שהרי לדעת רבים בספק ספיקא אחד אפשר לברך. ובפרט שידוע מה שכתב הרב חיד"א דהיכא שלא ברורה דעת מר"ן לא קיבלנו הוראותיו בזה.

ובאמת שהיה מספיק להביא שכך המנהג ולא היה צורך בכל הנ"ל [מדוע? הרי מנהג שהונהג בטעות יש לבטלו (עי' תוס' ריש ב"ב סוד"ה בגי'ל), ועל כן פשוט וברור שיש לטרוח וליישב כל מנהג היאך כיון ע"פ ההלכה. העורך], אך לרצות לב הבריות הבאות את הספיקות הנ"ל.

וחזרתי ושאלתי, שאני שואל בכלה חדשה שזו השבת הראשונה שלה ואיך תנהג למעשה, והשיבני מורי ורבי הגאון 'תדליק ואחר כך תברך כמנהג רוב העדות ודלא כמר"ן ז"ל. אלו דבריו בדקדוק נמרץ לפי מה שרשום אצלי, וכן נוהגים בביתו של מו"ר זצ"ל עד האינדנא". והביא עוד שם שכן נוהגים בביתו של הרב יהודה צדקה זצ"ל ובביתו של המקובל הרב יעקב מוצפי זצ"ל ובבית הרב המקובל הרב יצחק כדורי זצ"ל, ושכך הורה לשואלים אותו, וכן כתוב בסידור כנסת ישראל של משפחת אבוחצירא ובספר זוכר ברית אבות הביא בשם הרב משה הדאיה שכן נוהגים אצלם וכן פסק דודו רבי עובדיה הדאיה, ועוד מפורסם לכל שכך מנהג כל קהילות האשכנזים.

ומלבד זה הביא בקונטרס מנוחת שלום שיש כאן גם כמה ספיקות:

- א. שמא הלכה ככה"ג ודעימיה, שמקבלת שבת בברכת ההדלקה.
- ב. ואם לא כך - שמא הלכה כאור זרוע דבעלמא אפשר לברך אחר עשיית המצווה ושכך סוברים רוב הראשונים.

ברכת המינים

ר' בן-ציון סופר

פעם הרהרתי לעצמי, שמבין כל הברכות, לברכת המינים יש הכי הרבה פירושים - כמעט כל מגזר/קהילה/זרם ביהדות (בקרב אוכלוסיית מתפללי השמונה-עשרה), מכיון בברכה זו על "מינים" ו"זדים" אחרים. ומפני הכבוד לא נפרט...

מעניין, שלברכה זו יש גם כמה וכמה נוסחים, ובעיקר כינויים רבים לאותם אנשים שעליהם אנו מכוונים: מינים, מלשינים, רשעים, פושעים, משומדים, נוצרים, זדים, כופרים, אפיקורסים, מומרים (עיין פסקי תשובות סי' קיח אות ג).

אז מי הם באמת אותם המינים שעל השמדתם אנו מתפללים במילים בוטות כל כך?

ובהקשר למהלך הכללי של הברכות, נשאל עוד: מדוע השמדת מינים זו חיונית כל כך בתהליך הגאולה של עם ישראל, ודוקא בשלב זה?

שתי סוגיות בש"ס עוסקות בעניינה של ברכה זו. אחת ארוכה, בגמ' בברכות (כח ע"ב-כט ע"א):

רבן גמליאל אומר: בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה... הני תמני סרי, תשסרי הוויין! אמר רבי לוי: **ברכת המינים ביבנה תקנוה**... תנו רבנן: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. **אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים? עמד שמואל הקטן ותקנה**, לשנה אחרת שכחה. והשקיף בה שתיים ושלש שעות ולא העלוהו. אמאי לא העלוהו? והאמר רב יהודה אמר רב: טעה בכל הברכות כלן - אין מעלין אותו, בברכת המינים - מעלין אותו, חיישין שמא מין הוא! שאני שמואל הקטן, דאיהו תקנה.

ואחת קצרה, בסוגיא במגילה (יז ע"ב):

וכיון שנעשה דין מן הרשעים - **כלו המינים, וכולל זדים עמהם**, שנאמר (ישעיהו א, כח): ושבר פושעים וחטאים יחדו.

משמע מתוך שאלת ר"ג "כלום יש אדם שיודע לתקן **ברכת המינים?**" - שהמושג "ברכת המינים" היה קיים מלכתחילה, ורק חיפשו מישהו שיוציא אותו לפועל. וזה טעון ביאור.

בנוסף לכך, לכאורה סותרות שתי הגמרות הנ"ל זו את זו. הרי הגמ' במגילה לומדת בצדק מסדר הפסוקים בישיעהו, שאחר הבקשה על השבת השופטים ("ואסירה כל בדיליק, ואשיבה שופטיך כבראשונה... ציון במשפט תפדה..."). ישעיהו א, כה-כז, צריכים אנו לבקש על כילוי המינים והזדים ("ושבר פושעים וחטאים יחדו, ועוזבי ה' יכלו". שם, כח). אם כן, כבר נודע לנו מדברי ישעיהו שברכת המינים צריכה להיאמר, ומדוע היא לא נתקנה מלכתחילה ע"י אנשי כנסת הגדולה?

נראה שעלינו להתחקות אחר נוסחה ומגמתה המקוריים של ברכה זו. רש"י במגילה כתב (ודבריו צונזרו, ע"י המינים...): "**כלו המינים - תלמידי ישו**

סערי תפילה

הנוצרי לך סמכו לה ברכת המינים, שנאמר עוזבי ה' - אלו המינים". ובברכות כתב (וכנ"ל): "ברכת המינים ביבנה תקנוה, לאחר זמן מרובה, **קרב לתרבותו של ישו הנוצרי שלימד להפוך דברי א-להים חיים**". מדברים אלו נראה שהנוסח המקורי של הברכה היה "**ולנוצרים** אל תהי תקוה" (וכך אכן נמצא בדור האחרון בגניזה הקהירית. כל זה מובא בפסק"ת שם ובהערות).

אם כן, הברכה נתקנה מעיקרה נגד הנצרות שהתחילה להתפתח באותה העת, ועליה אנו מתפללים שתכלה מהרה.² עתה מובן שתהליך גאולתנו וגאולת כל העולם עמנו, תלויה ועומדת במיגור אמונת הנצרות, המאמינה במשיח שקר ובגאולה מדומה, מהפכת דברי א-להים חיים, ומפרידה את הדת מהחיים האנושיים הטבעיים - היפך כל ענין הגאולה, שהוא גילוי ההרמוניה של כלל המציאות יחד עם התגלות ה' בעולם.

ואפשר אולי להוסיף ולבאר, שדוקא בשלב זה מתפללים על השמדת הנצרות, ע"פ דברי הרמב"ם בסוף פ"א מהל' מלכים (שגם הם צונזרו), שבנצרות ובאיסלאם יש מימד חיובי, בכך שהן קידמו את העולם לאמונה (ע"ש). אולי לכן, יש לה לנצרות זכות קיום גם כאשר כבר התחיל תהליך גאולתם של ישראל, כי עדיין ממלאת היא את מטרתה בעולם. אך ברגע שכבר הושבו שופטינו ועם ישראל חזר לנהל את עצמו כמדינה ע"פ התורה, יותר אין צורך לעולם בנצרות, כיון שישראל עצמם תהילת ה' יספרו.

אם דברינו נכוחים, נוכל ליישב את הקושי על הגמרות דלעיל. אכן ידוע ידע ישעיהו הנביא שבעתיד יהיו בעולם פושעים וחטאים ועוזבי ה', אנשים שעזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות משולשים (וכאמור יש הכרח בקיומם כדי להפיץ את האמונה). עליהם ניבא ישעיהו שהם יהיו מוכרחים לכלות כדי שתוכל הגאולה להופיע בשלימותה. גם אנשי כנה"ג ידעו זאת, אלא שבימיהם עוד לא קמו בני פריצים אלו ולכן עוד לא היה שייך לתקן ברכה זו. רבן גמליאל בדורו כבר ראה הצורך לייסד את התפילה על ביטול אמונות אלו מן העולם, על מנת להכין את הקרקע לבואו של מלך המשיח האמיתי.

¹ הרב שרקי בספרו 'ואני תפילה' ביאר לפי זה את דברי הגמ' בברכות, שברכה זו היא כנגד 'אחד' שבק"ש - היינו כנגד הנוצרים המאמינים כי 'שלש פינות לכובע שלהם'...
² במרוצת הדורות נשתקע הנוסח המקורי מאימת הצנזורה, ובמקומו נקבעו נוסחים שונים. אמנם גם המילה 'מינים' יכולה להתפרש על מאמיני הנצרות, אך המילה 'מלשינים' לכאורה מכוונת כלפי 'מוסרים', שלא כחלק ממגמת הברכה המקורית. ומן הראוי לתת טעם למנהג רוב ישראל להזכיר בברכה זו את המלשינים, בפרט שבימינו גם 'מוסרים' כבר אינם טיפוסים מצויים במחנותינו. וצ"ע.